

Een gebrakte beschuit met slaghagel

Jacqueline van Kampen

Het is zondagmorgen en nog voor achten. IJl blauw licht van de nieuwe dag komt voorzichtig naar binnen door de keukenramen. Het belooft prachtig weer te worden. Ik ben nog niet echt aangekleed en bezig met enkele half gemeente pogingen tot wakker worden. Hierbij word ik aangedreven door mijn twee dochtertjes, Laura (net zeven) en Sarah (net vier). Allebei werkelijk helemaal wakker, en luidruchtig bereid de nieuwe dag binnen te stappen. Ik slurp nog voorzichtig aan mijn eerste koffie en doe zoveel mogelijk alsof ik er ook ben. Ter ere van de zondag mogen de kinderen elk een hele beschuit te voorschijn halen uit de strakke manchet van AH en dan die beschuit zelf volstrooien met chocolade hagel of zoals zij zelf zeggen met 'slaghagel'. Als er een gebroken beschuit bovenop ligt, mag die ook bestrooid worden, zo is al bedongen. 'Onverlet' - zou het NWO proza luiden - 'het blijvend recht op bestrooiing van een ongeschonden beschuit'. Sarah heeft haar beschuit al te pakken gekregen en verdiept zich in de bestrooiingswerkzaamheden. Laura breekt haar eerste beschuit, haalt vervolgens een hele te voorschijn en wacht met dubbele buit haar beurt af voor de strooibus. Sarah overhandigt die bus nog, maar herkent dan in één blik de calculerende burgeres aan de overzijde van de tafel. In geschokte verontwaardiging rijst zij omhoog, gaat op haar stoel staan en schettert zonder aarzeling haar ultimatum:

"Ik ook een gebrakte beschuit!

... en wel onmiddellijk!"

Sarah zit sinds een maand op de kleuterschool. Ze heeft het er niet gemakkelijk mee. Er zijn voortdurend assertiviteitsuitbarstingen en nadrukkelijk gespeelde boze autoriteiten. De luie moeder in me zucht van de tegenzin.

'Zo vroeg op zondagmorgen al aan de opvoeding, moet dat nu echt.'

Ik stel deze moeder snel gerust.

'Vandaag gaan we niet opvoeden voor de koffie.'

En ja hoor, ze blijft kalm, onderdrukt een gaapje, trekt haar stembanden aan en komt dan doezelig en schor verzoenend te voorschijn:

"Jij kunt ook nog wel een paar stukjes kijken, Sarah."

Ondertussen zoek ik mijn contactlenzen om althans een eerste waas van de tafelgebeurtenissen af te halen.

'Neem initiatief en verander het onderwerp.', spoor ik tegelijkertijd mijn trage innerlijk aan. En daar huichel ik er al geroutineerd op los:

"Wat zou dat zijn, Laura, een 'gebrakte beschuit'?"

"Zou jij dat ook zo zeggen?"

Maar Laura vindt het onderwerp van de gebrakte beschuiten nog te riskant, zegt niets en haalt met een malicieuze glimlach heel langzaam en quasi verbaasd haar schouders op. Eén van haar standaard reacties. Gelukkig maar dit keer. Wie weet hoe Sarah kritiek op haar verbale salto op zou vatten. Mijn contactlenzen zitten nu in. De meiden kwetteren opgewekt door. Ik zink weg in taalkundig gedroom.

Waarom zou 'gebrakte beschuit' eigenlijk niet de juiste vorm kunnen zijn, alleen bij wijze van absurde uitzondering te vervangen door 'gebroken' of wat dan ook? We hebben toch ook, laat eens zien, wat hebben we zoal. 'Ge-[prak-te] banaan'. Toen waren de kinderen nog '[borst - ge-[voe-de]] baby. Wat kort geleden nog. Ik drink nu 'vers ge-[zet-te] koffie'. Verder hebben we 'ge-[smeer-de] boterham' met 'ge-[strooi-de] hagelslag', of vooruit dan maar 'slaghagel'. Ook is er de 'ge-[mors-te] chocola' op de 'ge-[dek-te] tafel'. De o.v.t. van de zwakke werkwoorden past uitstekend bij Sarah's procedure. En die zwakke werkwoorden zijn de regelmatige en daarom haar uitgangspunt bij de analyse. De sterke werkwoorden zijn de onregelmatige, die moeten zich wat aanpassen. Stel dus Sarah's regel:

De o.v.t. heeft een deelwoord door aanhechting van het prefix 'ge-'. Het prefix 'ge-' maakt van de verleden tijd een (soort van) adjectief <+A>.

[ge -	[strooi -	d]]- e
<+A>	<stam>	<+o.v.t.>	<buiging>

Nu zegt men gewoonlijk dat het verleden deelwoord niet zomaar een verleden deelwoord is. Het is een voltooid verleden deelwoord. Het zou rechtsstreeks gemaakt worden van de stam van het werkwoord door gelijktijdige aanhechting van zowel een prefix 'ge-' als een suffix '-d/t'. Dit rare discontinue morfeem '[ge - (stam:<+V>) - t/d]' verdwijnt bij Sarah uit het systeem. Of liever, het discontinue morfeem is er bij Sarah nooit ingekomen. Die is nooit op zo'n buitennissig idee gekomen. Waarom niet? Tja, laten we zeggen omdat er in haar aanpak misschien wel een mooi principe lag opgesloten. In haar aanpak zou elk affix zijn eigen bijdrage leveren aan de betekenis of de functie van het woord. In

dit geval is het suffix '-de' er voor de verleden tijd en het prefix 'ge-' voor de vorming van het adjectief.

Stel dus een principe van ongemarkeerde morfologische analyse:

Per affix één functie en per functie één affix

Zo'n principe is vast wel eens voorgesteld en van tegenvoorbeelden voorzien. Vind ik nog wel eens uit, wie, wat en waar. Het één op één verhaal is een goed uitgangspunt voor de theorie, en een goed uitgangspunt voor Sarah.

Trouwens als die '-d' van het deelwoord niet de verledentijds '-d' is die ook in de o.v.t. verschijnt, waarom voldoen ze dan allebei aan de kofschip-assimilatie? De '-d' wordt '-t' na een stemloze voorganger. Dus 'mors-te'/gemors-te' tegenover 'strooi-de'/gestrooi-de'. Het werkt ook over de lettergeep heen in 'gebrak-te en gekleur-de slaghagel'. Die kofschip-assimilatie was die niet uniek voor het verledentijdsaffix? Nu ja, ik weet het niet meer. Nog eens aan Wim Zonneveld vragen. Maar stel dat dit de weg is naar verwerving van het deelwoord, wat kan dan nog ooit dwingen tot de veronderstelling van een discontinue morfeem. Niets waarschijnlijk. Die Sarah toch! En dat voor de eerste klas van de kleuterschool.

De sterke verleden tijd 'brak' moet nu naar vermogen aangepast worden. Het beste zou natuurlijk zijn de klinkerwisseling helemaal te negeren en de regelmatige verleden tijd 'breekte' te vormen. Het bijbehorend deelwoord is dan 'gebreekte beschuit' Met dat soort vormen is Laura wel aangekomen. Misschien is ze er nog wel op te betrappen. Sarah heb ik in elk geval vaak genoeg een verleden tijd horen gebruiken als 'brakte'. De verwervings-volgorde voor de o.v.t. is trouwens in het algemeen (i) breekte (ii) brakte (iii) brak. 'Brakte' is een redelijke concessie van Sarah aan de onregelmatige klinkerwisseling. 'Gebrakte' is dan het keurig afgeleide deelwoord.

Of is dit allemaal onzin? Waarom verdwijnt bij Sarah's regel het onderwerp? De o.v.t. heeft de breekster of strooister als onderwerp. Dus:

- Laura brakte haar beschuit en kreeg toen een (door Laura) gebrakte beschuit.

- Sarah strooide hagelslag en nu hebben we over de vloer de (door Sarah)

gestrooide slaghagel.

Als die o.v.t. echt in dat verleden deelwoord zit en als een gewone verleden tijd qua persoonsvorm het onderwerp oproept, waarom zou de externe thetarol dan moeten verdwijnen? Of beter, als Sarah een aanpak heeft waarin één functie maar één affix heeft, welk affix in 'gebrakte beschuit' heeft dan de functie om de handelende persoon weg

te moffelen? Moeilijk. Ik lijk een affix te kort te komen. maar zo gauw hoeft Sarah haar mooie één op één uitgangspunt niet op te geven, en ik ook niet. In die o.v.t. zitten met een beetje goede wil twee suffixen. Een suffix '-t/-d' voor de verleden tijd zelf, gevolgd door een suffix voor de persoonsvorm. Stel nu dat we die handelende persoon al hebben met het werkwoord 'breken'. Of die handelende persoon dan ook gerealiseerd wordt hangt af van de omgeving, d.w.z. van een of ander affix. Stel, het affix dat de persoonsvorm maakt roept het onderwerp op.

De handelende persoon krijgt misschien pas via het affix voor de persoonsvorm de status van externe thetarol. Gevolg is dan dat de handelende persoon wordt neergezet in de onderwerpsplaats. Bij die opvatting doen ze nog eens wat die persoonsuitgangen.

Nu gaat het de goede kant op met Sarah's één op één aanpak. In 'gebrakte' heeft Sarah wel een verleden tijd ingebouwd, maar geen affix voor de persoonsvorm, d.w.z. geen externe thetarol. Wel zit er een affix '-e' op het eind van 'gebrakte beschuit'. Dat valt niet te ontkennen. Maar is dat wel zo onvermijdelijk de persoonsuitgang van de o.v.t.? Welnee, helemaal niet. De '-e' op het eind van 'gebrak-t-e' is de uitgang die hoort bij het adjectief. Daar moet een andere functie voor bestaan. De hemel mag weten welke. Vooral op zondagmorgen. Hele en gebrakte beschuit, met een '-e', naast 'een heel en gebrakt beschuitje', zonder '-e', dat is een andere kwestie. Niet specifiek voor deelwoorden. Ik kan het me dus als volgt denken. Het prefix 'ge-' heeft van de verledentijdsvorm een adjectief gemaakt. Daarna kan de buigings 'e-' niet meer tellen als affix van de persoonsvorm, maar is een reguliere buiging van het adjectief. De externe thetarol wordt niet opgeroepen, want er is geen persoonsvorm.

Twijfelachtig? Maar ja, - ik negeer nu energiek het geruis van nieuwe een scheut slag hagel op het parket, gisteravond nog gezogen - : maar ja, de onderdrukking van de externe thetarol is toch in elke geen enkele analyse een glasheldere zaak? Morfologisch zit Sarah's analyse met dat 'ge-brakte' in elk geval interessant in elkaar, beter dan de analyse met discontinue morfeem. Je ziet de claim van dat discontinue morfeem wel in inleidende teksten verschijnen, ook altijd als enige voorbeeld van zo'n geval. Zou er iemand zijn die het in ernst heeft verdedigd? Er waren daar nog verdere vragen. Stel er is een deelwoord van de o.v.t. 'gebrakte' naast een deelwoord van de o.t.t. 'brekende'. Waarom behoudt dan het tegenwoordig deelwoord 'brekende' zijn externe theta rol en het verleden deelwoord niet? Dat tegenwoordig deelwoord is toch eigenlijk ook een soort van adjectief? Wanneer zouden kinderen eigenlijk dat tegenwoordig deelwoord leren? Laat natuurlijk, heel laat. En waarom kan het tegenwoordig deelwoord in het Frans en in het Nederlands absoluut gebruikt worden ('snel en

kletterend ging de slag hagel over de vloer') en attributief ('die lekkere kletterende slag hagel'), maar niet predicatief (* 'de slag hagel was lekker maar kletterend')? En waarom lag dat ook weer anders in het Engels? Had Frank Drijkoningen daar niet een verhaal over in zijn dissertatie? Vergeefs graai ik in mijn geheugen. Nog eens nalezen hoe die dat fikste. Voorlopig ben ik erg tevreden met de gebrakte beschuit. Sarah moet zo'n mooie vorm maar een seizoen vasthouden tegen de stroom in. Zondagmorgen, een mooi moment van even vrede hebben met de wereld en haar taalsystemen.

Voelt Sarah het misschien aan, mijn herstelde harmonie? Ze nestelt zich tegen mij aan:

"Mamma?"

"Ja, Sarah."

"Ik vind het niet lekker meer al die beschuiten. Eet jij ze maar op, hè?. Eén is toch al gebroken."